

Senka D. Slijepčević*
Sladana N. Zuković
Univerzitet u Novom Sadu,
Filozofski fakultet
Radmila D. Kopunović

doi: 10.19090/zop.2017.26.157-174

UDC: 37.018.26:371.212.7

Pregledni rad

RODITELJSKA OČEKIVANJA I ŠKOLSKO POSTIGNUĆE UČENIKA**

Apstrakt: Školsko postignuće je složen fenomen koji je, između ostalog, determinisan različitim aspektima porodičnog okruženja i unutarporodičnih odnosa. Veoma značajan segment čine i očekivanja koja roditelji imaju u vezi sa nivoom školskog postignuća svoje dece. U tom smislu, u radu su predstavljene rezultati empirijskog istraživanja čiji je cilj ispitivanje mišljenja roditelja o značaju njihovih očekivanja za školsko postignuće deteta. Primenjeni upitnik konstruisan je za potrebe ovog istraživanja, a uzorkom je obuhvaćeno 103 roditelja dece osnovnoškolskog uzrasta. Rezultati su pokazali da većina roditelja veruje da njihova visoka očekivanja pozitivno deluju na školsko postignuće deteta, ističući da je potrebno pratiti afinitete i sposobnosti deteta pri izgrađivanju očekivanja. Takođe, pronađene su statistički značajne razlike između roditelja različitog nivoa obrazovanja u načinima na koji iskazuju svoja očekivanja, ali i kako procenjuju realnost sopstvenih očekivanja. Osim toga, procentualna raspodela dobijenih odgovora ukazuje na određene razlike u načinima na koji roditelji različitog nivoa obrazovanja reaguju na (ne)ostvarivanje očekivanog postignuća učenika. Na osnovu dobijenih rezultata, zaključuje se da je potrebno raditi na razvijanju svesti roditelja o njihovom uticaju na obrazovno postignuće dece, kao i na obezbeđivanju adekvatne podrške roditeljima u ostvarivanju ove bitne uloge od strane vaspitno-obrazovnih institucija.

Ključne reči: roditeljska očekivanja, školsko postignuće učenika, porodični odnosi, saradnja sa roditeljima.

* Senka Slijepčević, senkaslijepcevic@ff.uns.ac.rs

** Rad je nastao u okviru projekata „Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi“ (179010) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

UVOD

Školsko postignuće je složen fenomen na koji utiču brojni činioci - ono je determinisano, kako karakteristikama ličnosti učenika, tako i karakteristikama razvojnog okruženja i uslova u kojima se to postignuće ostvaruje. Uzroci školskog (ne)uspeha učenika su mnogobrojni i u literaturi se, uglavnom, povezuju sa tri široke grupe faktora: porodica i vršnjaci (porodični odnosi, socioekonomski status i struktura porodice, očekivanja roditelja i vršnjaka, vršnjački odnosi), škola (nastavni plan i program, obučenos nastavnika za vaspitno-obrazovni rad, primena novih nastavnih metoda, odnosi između učenika i nastavnika, očekivanja nastavnika, način ocenjivanja učenika) i lični resursi učenika (inteligencija, vrednosti, samopoštovanje, očekivanja, procena samoefikasnosti) (Gutvaj, 2009). Drugim rečima, u naučnim radovima o školskom (ne)uspehu učenika najčešće se navode tri etiološka modela: individualni, porodični i školski (Baker, Bridger & Evans, 1998, prema: Gutvaj, 2009: 67).

Sam uticaj porodice na školsko postignuće učenika jeste tematika koja je već dugo vremena u žiži naučnog interesovanja. Nesporna je činjenica da porodica predstavlja primarno društveno okruženje u kojem dete doživljava najpresudnije uticaje, stiče prva znanja i iskustva, sklapa prve interpersonalne i emocionalne veze, te na toj osnovi formira vrednosti za kasnije uključivanje i funkcionisanje u široj društvenoj zajednici (Zuković, 2012). Stoga, polazeći od činjenice da životna iskustva koja se stiču u porodici grade osnovu, tj. polaznu tačku celokupnog individualnog razvoja, što se neminovno odražava i na odnos deteta prema školi, u fokus ovog rada stavljen je porodični model etiologije školskog postignuća.

PORODIČNE DETERMINANTE ŠKOLSKOG POSTIGNUĆA

Brojna istraživanja potvrđuju tezu o uticaju porodičnih varijabli na akademske i kognitivne ishode učenja i napredovanja učenika. Istraživanja koja su za svoj predmet imala upravo porodične determinante školskog postignuća (socio-ekonomski status porodice, obrazovni nivo roditelja, emocionalne odnose među članovima porodice, govorne obrasce u porodičnoj sredini, angažovanje roditelja u aktivnostima škole),

nedvosmisleno i neosporno su pokazala da postoji povezanost porodičnih/roditeljskih faktora i uspeha učenika u školi (Šimić-Šašić, Klarin, Proroković, 2011; Milošević, 2002). Utvrđeno je da su roditeljske aspiracije, ciljevi i vrednosti, kao i ponašanja roditelja povezani sa akademskim postignućem učenika (Okagaki i Feensch, 1998; Spera i sar, 2009; Spera, 2005; Wentzel, 1998, prema: Šimić-Šašić, Klarin, Proroković, 2011), te da aktivna uključenost roditelja u život dece visoko korelira sa pozitivnim akademskim i ponašajnim ishodima (Fisher i sar, 2003, prema: Šimić-Šašić, Klarin, Proroković, 2011). Takođe, utvrđeno je da nivo školskog postignuća varira u zavisnosti od vrste roditeljske uključenosti (bihevioralna uključenost: uključenost u školske aktivnosti ili u pomoć u učenju kod kuće; kognitivna uključenost koja se odnosi na podsticajne aktivnosti i iskustva; lična uključenost koja se odnosi na stavove i očekivanja roditelja o školi i učenju) i uzrasta učenika (Hill i Tyson, 2009; Spera, 2005, prema: Šimić-Šašić, Klarin, Proroković, 2011).

Kada se u literaturi govori o učešću roditelja u obrazovanju dece i o odlukama koje roditelji u vezi s tim donose, često se kao tri najznačajnija konstrukta pominju: izgradnja roditeljske uloge, opšti pozivi, zahtevi i mogućnosti za uključivanje, i roditeljski osećaj efikasnosti (Hoover-Dempsey & Sandler, 1997). Upravo se treći konstrukt odnosi na ubeđenja roditelja koliko oni mogu da doprinesu školskom uspehu svoga deteta. Stručnjaci (Bandura, 1989, prema: Hoover-Dempsey & Sandler, 1997) ističu da, generalno posmatrano, osobe sa jakim ubeđenjem svoje efikasnosti pristupaju teškoćama kao izazovima a ne kao pretnjama koje treba izbegavati, i izuzetno su posvećeni ispunjenju zacrtanog cilja, dok kod osoba sa niskim nivoom samoprocenjene efikasnosti preovladava mišljenje da se ne mogu nositi sa teškoćama.

Na sličan način moguće je razmatrati i odnos roditelja prema školovanju dece. Naime, roditelji sa višim osećajem efikasnosti veruju da mogu pomoći svojoj deci u učenju; oni upornije i duže istrajavaju u dodiru sa teškoćama zbog kojih bi njihov pozitivan uticaj u ovom domenu mogao biti doveden u pitanje. Nasuprot njima, roditelji sa nižim osećajem efikasnosti izbegavaju uključivanje u obrazovanje svoje dece, i to često iz straha da se suoče sa sopstvenim nedostacima u kojima upravo i vide glavni razlog za

pretpostavku da oni neće svojoj deci biti od pomoći u postizanju dobrih rezultata u školi (Hoover-Dempsey & Sandler, 1997). To znači da roditeljski osećaj efikasnosti u značajnoj meri određuje i njihov stav o sopstvenoj ulozi u obrazovanju dece.

Ovakvo stanovište dosledno potvrđuju i nalazi empirijskih istraživanja ove tematike, koja su, na primer, pokazala da postoji pozitivna korelacija između roditeljskog osećaja efikasnosti i njihove uključenosti u školske aktivnosti i volontiranje u školi (Hoover-Dempsey et al. 2002). Takođe, neki su autori (Eccles & Harold, 1994, prema: Hoover-Dempsey & Sandler, 1997) zapazili da su roditelji učenika srednjih škola u odnosu na roditelje učenika osnovnih škola manje uključeni u obrazovanje dece, što su objasnili smanjenjem roditeljskog verovanja u svoje kompetencije paralelno sa tim kako njihova deca odrastaju i postižu naprednije rezultate. Oni su na uzorku od 1000 učenika osnovnih i srednjih škola i njihovih roditelja takođe došli do podatka da je roditeljski osećaj efikasnosti u pozitivnoj vezi sa uključenošću majke u osnovno obrazovanje, zatim sa intelektualnim samopouzdanjem roditelja, motivacijom za postignućem i vrednošću i važnošću koje porodica pridaje učenju, suočavanju sa problemima i produktivnom provođenju vremena. U prilog ovim nalazima ide i tvrdnja pojedinih autora (Henderson & Berla, 1994) da više nema sumnje u to da kada postoji saradnja škole sa porodicom učenici postižu uspeh ne samo tokom školovanja već tokom celog života. Takođe se ističe da tačniji prediktor uspeha učenika u školi nije, kako se učestalo veruje, socio-ekonomski status porodice, već da je to stepen do kojeg je porodica spremna i sposobna da omogući okruženje pogodno za učenje, da bude uključena u obrazovanje dece u školi i zajednici, i da pokazuje visoka (ali ne previsoka, tj. nerealna) očekivanja u školskom postignuću i budućoj profesiji deteta.

UTICAJ RODITELJSKIH OČEKIVANJA NA ŠKOLSKO POSTIGNUĆE UČENIKA

U nizu faktora koja determinišu školsko postignuće, značaj roditeljske uloge zaokuplja veliku istraživačku pažnju, a dobijeni rezultati konstantno potvrđuju značaj roditeljskih očekivanja za školsko postignuće učenika

(Carpenter, 2008, prema: Grossman, Kuhn-McKearin & Strein, 2011). Istraživanja su pokazala da roditelji koji imaju visoka očekivanja postavljaju više standarde i zahteve svojoj deci već od ranog uzrasta, što kasnije rezultira višim akademskim postignućem (Boocock, 1972, prema: Jacob, 2010). Naime, utvrđeno je da roditeljske aspiracije i očekivanja predstavljaju kritični faktor učenikovog školskog postignuća, njegovog verovanja u svoje snage, njegovog očekivanja i finalnog akademskog dostignuća (Jacob, 2010). Takođe, jedna je grupa istraživača (Fan & Chen, 2001; Singh, Bickley, Trivette, Keith, & Anderson, 1995, prema: Jacob, 2010), ispitujući roditeljsku uključenost u školovanje svoje dece, obuhvatila četiri dimenzije – komunikaciju dece i roditelja o školi, strukturu porodice, participaciju roditelja u školskim aktivnostima i roditeljska očekivanja i aspiracije – i ustanovila da je upravo dimenzija roditeljskih očekivanja i aspiracija najznačajnije povezana sa učenikovim akademskim postignućem. Roditeljska očekivanja mogu biti važan prediktor i akademskih postignuća na visokoškolskom nivou obrazovanja, što potkrepljuju nalazi nekih istraživanja (Sandefur, Meier & Campbell, 2006, prema: Lippman et al, 2008), koja su utvrdila da su akademski uspešniji oni studenti čiji su roditelji postavljali visoka očekivanja, koji su imali prilike da razgovaraju sa roditeljima o različitim aspektima školovanja i čiji su roditelji bili uključeni u različite školske aktivnosti.

Ispitujući koliko aspiracije roditelja guše a koliko podstiču školski uspeh, kako učenici doživljavaju aspiracije svojih roditelja i da li su aspiracije roditelja opozitne ili saglasne sa aspiracijama učenika, Suzić i Tunjić (2001) su došli do kuriozitetnog otkrića da su očekivanja roditelja prvi faktor školskog postignuća iz ugla učenika a iz ugla roditelja tek četvrti. Zapaženo je da učenici doživljavaju roditeljska očekivanja kao svojevrsan vid kontrole, kao kontrolu njihove budućnosti. Ima roditelja koji ne shvataju i ne prihvataju sve veću samostalnost svoje dece pa pokušavaju da povrate i održe kontrolu nad decom upravo visokim očekivanjima. Kako bi izbegla kaznu i konflikte sa roditeljima, deca se vode previsokim očekivanjima roditeljima, što često dovodi do smanjenja motivacije, do sputavanja u izražavanju i iskazivanju sposobnosti i izostanka doživljavanja uspeha. Suprotno tome, neki roditelji iskazuju preniska očekivanja, što je često posledica vrednovanja

putem sopstvenih psiholoških manjkavosti a ne detetovih (Power, 1990, prema: Suzi, Tunjić, 2001).

Uticaj roditeljskih očekivanja na dete može se analogno objasniti modelom mehanizma delovanja očekivanja na relaciji učitelj – učenik, koji se sastoji iz pet koraka (Merton, 1948, prema: Tubić, 2002).

1. Učitelj formira očekivanja na osnovu opažanja učenika. Na formiranje očekivanja utiču karakteristike učenika (njegov izgled, zdravstveno stanje, pol, način govora, čak i ime, prezime ili nadimak), karakteristike nastavnika i priroda njihovog međusobnog odnosa.
2. Različita očekivanja učitelja utiču na različito ponašanje prema pojedinim učenicima.
3. Ponašanje učitelja prema svakom učeniku saopštava tom učeniku, verbalno ili neverbalno, kakvo ponašanje i postignuće nastavnika od njega očekuje.
4. Vremenom, ponašanje i postignuće učenika sve će se više približavati učiteljevim očekivanjima.
5. Ako se ponašanje učitelja prema određenom učeniku dosledno primenjuje, ono će oblikovati ponašanje i postignuće učenika.

Značaj i delotvornost socijalnih očekivanja, kakva su i roditeljska, moguće je slikovito potkrepiti i pričom o Pigmalionu i Galateji (Jovanović, 2013). Ta priča može se, u kontekstu ovog rada, najkraće, predstaviti na sledeći način: roditeljsko ohrabivanje dece i pokazivanje vere u njih, kao pokazatelj pozitivnih očekivanja, na kraju će i rezultirati željenim ishodom, uspehom i napretkom deteta. S druge strane, treba imati u vidu činjenicu da roditeljska očekivanja mogu pozitivno uticati na školsko postignuće samo ako su realna, podržavajuća, ohrabrujuća, zasnovana na individualnom pristupu svakom detetu i poznavanju njegovih osobina, afiniteta, interesovanja i potencijala.

METOD

Predmet i problem istraživanja

Predmet ovog istraživanja čine stavovi roditelja o značaju sopstvenih očekivanja povezanih sa školskim postignućem njihove dece. Značaj

istraživanja ovog pitanja prevashodno je u potrebi osveščivanja roditelja o njihovom uticaju na obrazovno postignuće dece, kao i o dobitima postavljanja očekivanja koja su u skladu sa individualnim potrebama svakog deteta ponaosob. U skladu sa navedenim, formulisan je i problem istraživanja: da li roditelji uočavaju značaj svojih očekivanja za školsko postignuće dece i na koji način ih postavljaju?

Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja usmeren je na sagledavanje mišljenja roditelja o značaju njihovih očekivanja za školsko postignuće deteta. Polazeći od navedenog cilja, postavljeni su sledeći istraživački zadaci:

1. ispitati kako roditelji percipiraju značaj i delotvornost svojih očekivanja na školsko postignuće deteta;
2. ispitati na koji način roditelji postavljaju svoja očekivanja u vezi sa školskim uspehom deteta;
3. ispitati kako roditelji reaguju na (ne)ostvarenost postavljenih očekivanja;
4. utvrditi da li se odgovori roditelja razlikuju u zavisnosti od nivoa njihovog obrazovanja.

Hipoteze i varijable istraživanja

Kao opšta hipoteza istraživanja, izdvaja se pretpostavka da roditelji smatraju da su njihova očekivanja značajan faktor školskog postignuća učenika. Posebne hipoteze odnose se na pretpostavke da većina roditelja smatra da postavljanje očekivanja pozitivno utiče na postignuće učenika, te da se očekivanja roditelja, način njihovog iskazivanja i reagovanje na neispunjenost tih očekivanja razlikuje u odnosu na nivo obrazovanja samih roditelja. Zavisna varijabla istraživanja jeste školsko postignuće učenika, dok nezavisnu varijablu čine roditeljska očekivanja. Stranu varijablu predstavlja stepen obrazovanja roditelja.

Instrument istraživanja i uzorak

Za potrebe ovog istraživanja i u svrhu ostvarivanja postavljenog cilja i s njim povezanih zadataka, konstruisan je upitnik koji je se sastoji od pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. Pored pitanja u vezi sa roditeljskim očekivanjima u pogledu školskog uspeha dece, upitnikom su prikupljeni i podaci o nivou obrazovanja roditelja. Uzorkom je obuhvaćeno 103 roditelja dece osnovnoškolskog uzrasta. Reč je o prigodnom uzorku, a njegova struktura prema nivou obrazovanja je sledeća: 48 ispitanih roditelja (47%) ima niži nivo obrazovanja koji obuhvata raspon od I do V stepena stručne spreme, dok 55 ispitanih roditelja (53%) ima viši nivo obrazovanja od VI do VIII stepena stručne spreme.

Tok istraživanja i statistički postupci

Istraživanje je sprovedeno krajem 2016. godine u Novom Sadu. Roditeljima je poslat upitnik preko njihove dece, tj. učenika viših razreda osnovne škole. Odziv roditelja nije bio zadovoljavajući, što je uslovalo nešto manji broj popunjenih upitnika u odnosu na broj prosleđenih upitnika. Pri obradi prikupljenih podataka korišćeni su postupci deskriptivne statistike a za utvrđivanje statističke značajnosti razlika dobijenih odgovora zavisno od nivoa obrazovanja roditelja primenjen je x^2 test.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Roditeljska percepcija značaja i delotvornosti njihovih očekivanja na školsko postignuće deteta - Ovaj istraživački zadatak proveren je analizom roditeljskih odgovora na tri pitanja. Prvo pitanje odnosilo se na njihov opšti stav o značaju roditeljskih očekivanja - *Da li smatrate da visoka roditeljska očekivanja pozitivno utiču na školsko postignuće učenika?* - pri čemu su roditelji nakon odabira odgovora „da“ ili „ne“ imali mogućnost da detaljnije obrazlože svoj stav. Roditelji koji imaju potpuno afirmativan stav (47%) smatraju da visoka roditeljska očekivanja podižu detetovo samopouzdanje, da dodatno motivišu, da pokazuju veru u dete i sl. S druge strane, roditelji koji smatraju da visoka očekivanja ne utiču pozitivno na školsko postignuće

deteta (17%) obrazložili su svoj stav ističući da se na taj način kod deteta uzrokuju dodatni pritisak i opterećenje, da današnja deca na visoka očekivanja reaguju buntom, da ona mogu ugušiti dete, ali i da je bitnija unutrašnja motivacija. Neki roditelji (36%) su obrazlagali svoj stav kroz aspekt realnosti i odmerenosti roditeljskih očekivanja. na primer: “Zavisi da li su očekivanja realna, i koliko su roditelji objektivni u proceni sposobnosti svog deteta, te koliko su uključeni u rad sa detetom tokom školovanja“; „Pozitivno utiču ako su paralelna sa očekivanjima koje dete gaji“; „Ukoliko su realna onda su podstrek, ali ako su previsoka ili različita od detetovih onda su prepreka i pritisak“; „Smatram da je bolje od dece očekivati mnogo, nego ne očekivati ništa“; „Najbolje rešenje je pronaći 'zlatnu sredinu' – očekivati u skladu njegovih mogućnosti i sposobnosti“.

Da li Vaše dete prati Vaša očekivanja i trudi se da ih postigne? Preko 80% roditelja smatra da dete prati njihova očekivanja i teži ostvarivanju očekivanog, pripisujući to međusobnoj bliskosti i poverenju, zatim poslušnosti učenika, kao i praćenju primera iz najbližeg okruženja.

Navedeni rezultati ukazuju na činjenicu da roditelji shvataju značaj sopstvenih očekivanja kada je reč o nivou školskog postignuća deteta, kao i da je veliki broj ispitanih roditelja svestan da efekti očekivanja zavise od toga da li su realno sagledane mogućnosti i sposobnosti deteta. Ovakvi rezultati su u skladu sa rezultatima ranijih istraživanja (Hoover-Dempsey et al. 2002) kojima su ispitivana mišljenja roditelja o mogućnosti uticaja na razvojne i obrazovne ishode dece, o konkretnoj efikasnosti u ostvarenju uticaja na školsko učenje deteta, kao i efektima roditeljskog uticaja na dete u poređenju sa uticajem vršnjaka i nastavnika.

Sa ciljem da se utvrdi na kojoj osnovi roditelji kreiraju svoja očekivanja i od čega u tom procesu polaze, postavljeno je pitanje: *Na osnovu čega gradite očekivanja školskog postignuća Vašeg deteta?* Odgovori roditelja prikazani su u Tabeli 1.

Tabela 1. Osnova na kojoj roditelji grade sopstvena očekivanja

Na osnovu čega gradite očekivanja školskog postignuća Vašeg deteta?	%
a) Na osnovu njegovih sposobnosti i afiniteta.	69%
b) Na osnovu njegovih dosadašnjih rezultata.	22%
c) Na osnovu moje lične zamisli.	9%

Dobijeni rezultati pokazuju da većina ispitanih roditelja svoja očekivanja izgrađuje na racionalnoj osnovi posmatrajući i prateći razvoj, kao i poštujući potrebe i mogućnosti svog deteta. Ovakav nalaz je ohrabrujuć jer, na osnovu realne procene detetovih mogućnosti, interesovanja i aspiracija, roditelji mogu da oblikuju svoja očekivanja koja će podsticati a ne sputavati uspeh dece. Pored toga, značajan broj roditelja je odgovorio da je prethodni uspeh učenika bio osnova za izgradnju njihovih očekivanja. Ovakvi odgovori jesu očekivani, ali je potrebno naglasiti da nije poželjno zasnivanje roditeljskih očekivanja isključivo na toj osnovi. Naime, iako prethodni uspeh učenika predstavlja ekzaktni podatak o dečijem postignuću, on nije uvek dovoljan pokazatelj detetovih sposobnosti, već često može biti rezultat različitih kontekstualnih faktora. Iako najmanje procentualno zastupljen, nije zanemarljiv broj roditelja koji se u postavljanju očekivanja vode sopstvenom idejom o uspehu učenika, ne uzimajući dovoljno u obzir da dete kao individua ima sopstvene specifične želje i mogućnosti. Ovakav stav roditelja može biti posledica izvesne projekcije, tj. težnje da dete ispuni i ostvari ono što sam roditelj nije, ili pak nepoznavanja sopstvenog deteta, njegovih tendencija i nivoa aspiracije.

Način na koji roditelji postavljaju svoja očekivanja povezana sa školskim uspehom deteta. - Da bi se utvrdilo kako roditelji postavljaju svoja očekivanja, odnosno koliko i kako ih pokazuju i na čemu su ona zasnovana, roditeljima je postavljeno nekoliko pitanja. Prvo od njih predstavljeno je Tabelom 2.

Tabela 2. Način roditeljskog iskazivanja očekivanja

Imam određena očekivanja školskog postignuća svog deteta, i ta očekivanja:	%
<i>a) jasno stavljam detetu do znanja,</i>	61%
<i>b) izokola iskazujem,</i>	29%
<i>c) ne trudim se da ih pokažem.</i>	10%

Nakon odabira jedne od ponuđenih opcija, roditelji su imali mogućnost da obrazlože svoj odgovor, odnosno da navedu zašto tako postupaju i na koji način to ostvaruju. Pokazalo se da roditelji koji svom detetu jasno stavljaju do znanja šta od njega očekuju u domenu njegovog školovanja i uspeha u najvećem procentu to postižu otvorenim razgovorom (68%), zatim usmeravanjem na bavljenje određenim aktivnostima (16%), poučavanjem ličnim primerom (11%), dok je strogo postavljanje zahteva najmanje prisutno (5%). Među roditeljima koji izokola iskazuju svoja očekivanja, većina njih (66%) obrazložila je da tako postupa jer ne želi da vrši pritisak na dete. Ipak, značajan je i procenat onih roditelja koji izokola iskazuju svoja očekivanja zato što nisu sigurni da li su njihova očekivanja ostvariva (10%) ili zato što nisu sigurni da li i njihovo dete želi isto (24%). Rezultati istraživanja sa sličnom tematikom u inostranstvu (Jacob, 2010), sprovedenom na uzorku od skoro 600 roditelja, pokazali su da svi ispitani roditelji razgovaraju sa svojom decom o sopstvenim očekivanjima školskog uspeha. Najfrekventniji načini na koji roditelji stavljaju do znanja šta očekuju od svoje dece bili su, između ostalog: ohrabrivanje dece da sebi postavljaju visoke ciljeve, razgovor o mogućnostima koje se otvaraju za dete kada se ostvari ono što roditelji od njih očekuju, uključivanje u detetove školske aktivnosti, poučavanje ličnim primerom i slično. Za razliku od pomenutog istraživanja, gde nijedan roditelj nije naveo da ne iskazuje sopstvena očekivanja u vezi sa školskim postignućem dece, u našem istraživanju je 10% roditelja istaklo da se trude da ne pokažu svoja očekivanja. Ovakav pristup roditelja može da ima negativne posledice i na druge aspekte vaspitnog uticaja roditelja, odnosno može da rezultira isključivanjem roditelja iz detetovog života. Ovakvo stanovište potvrđuje i nalaz da značajan broj roditelja iz ove grupe ističe da ne pokazuje šta očekuje zato što odgovornost za školovanje deteta prenosi na svog bračnog partnera (20%), što je

neadekvatan pristup, posebno ako se ima u vidu da prisustvo i uključenost oba roditelja tokom odrastanja, pa samim tim i školovanja, predstavlja imperativ za uspešno vaspitanje dece.

Analiza odgovora na pitanje o *načinima na koji roditelji usmeravaju dete ka postizanju projektovanih očekivanja* pokazala je da većina roditelja (78%) pokušava da motiviše dete ukazujući na racionalne argumente važnosti školskog postignuća (na primer: “Ukoliko budeš bio/la odličan/čna, veće su šanse da budeš na budžetu na fakultetu.”). Značajan broj roditelja (21%) koristi spoljašnju motivaciju putem nagrađivanja školskog uspeha, dok 1% roditelja svoja očekivanja saopštava putem strogih zahteva. Dobijeni rezultati pokazuju da roditelji uglavnom koriste pedagoški opravdane načine da motiviše dete ka ispunjavanju postavljenih očekivanja. Način postavljanja roditeljskih očekivanja posmatran je i iz ugla njihove *procene realnosti toga što očekuju* (Tabela 3).

Tabela 3. *Realnost roditeljskih očekivanja*

Kako biste opisali svoja očekivanja školskog postignuća Vašeg deteta?	%
a) <i>Smatram da su moja očekivanja više nego realna, da moje dete to što od njega očekujem može postići sa lakoćom.</i>	44%
b) <i>Smatram da su moja očekivanja ostvariva, da moje dete to što od njega očekujem može postići ulaganjem malo većeg truda.</i>	52%
c) <i>Smatram da su moja očekivanja ipak previsoka, da moje dete to što od njega očekujem teško može postići.</i>	4%

Reagovanje roditelja na (ne)ostvarenost postavljenih očekivanja. - Povezanost roditeljskih očekivanja sa školskim postignućem učenika ne podrazumeva samo uticaj roditeljskih očekivanja na školsko postignuće učenika već i obrnuto - delovanje školskog postignuća na očekivanja roditelja. U skladu sa tim interesovalo nas je kako roditelji reaguju na ostvarenost ili neostvarenost postavljenih očekivanja. Dobijeni rezultati pokazuju da u situacijama kada dete postigne očekivane rezultate, roditelji u najvećem procentu pribegavaju pohvali (68%) ili nagrađivanju (26%), dok 6% njih svoja očekivanja postavlja na viši nivo. S druge strane, u situacijama kada njihova očekivanja nisu ispunjena, roditelji koriste različite strategije u

pogledu motivisanja dece za postizanje što boljeg školskog uspeha (Tabela 4).

Tabela 4. *Reagovanje roditelja na neispunjena očekivanja školskog postignuća učenika*

Kada primetite da se detetovo školsko postignuće udaljava od Vaših očekivanja, Vi:	%
a) <i>razgovarate sa detetom o tome i ispitujete šta je razlog</i>	57%
b) <i>motivirate dete da se više trudi</i>	30%
c) <i>kažnjavate ga zabranom izlaska, oduzimanjem telefona i sl.</i>	6%
d) <i> smanjujete očekivanja</i>	4%
e) <i>odustajete od očekivanog</i>	3%

Dobijeni odgovori pokazuju da većina ispitanih roditelja razgovara sa detetom ukoliko primeti opadanje školskih rezultata deteta ili dodatno motiviše dete ka ulaganju većeg truda. S druge strane, jedan manji broj roditelja reaguje primenjujući restriktivne mere, dok neki od njih smanjuju svoja očekivanja ili odustaju od njih. Generalno posmatrano, stiče se utisak da roditelji pokušavaju da na različite načine podstaknu i osnaže svoju decu kako bi ostvarili poželjan nivo školskih postignuća. Iako je prisutno korišćenje i restriktivnih strategija, ipak se na osnovu odgovora većine roditelja može zaključiti da dominiraju podržavajuće strategije.

Razlike u odgovorima roditelja zavisno od nivoa njihovog obrazovanja. - Statistički značajne razlike u dobijenim odgovorima roditelja zavisno od njihovog nivoa obrazovanja utvrđene su samo kod dva pitanja - način roditeljskog iskazivanja očekivanja ($\chi^2=6.18$, $p<0.05$) i procena realnosti postavljenih očekivanja ($\chi^2=8.52$, $p<0.05$).

Kada je reč o načinu iskazivanja očekivanja, pokazalo se da veći procenat roditelja sa višim nivoom obrazovanja (59%) jasno iskazuje sopstvena očekivanja u odnosu na roditelje nižeg nivoa obrazovanja (41%), dok se veći broj roditelja sa nižim nivoom obrazovanja ne trudi da pokaže svoja očekivanja (82%) u odnosu na roditelje višeg nivoa obrazovanja (18%). Kod pitanja o samoproceni realnosti postavljenih očekivanja, utvrđene razlike pokazuju da veći broj roditelja sa višim nivoom obrazovanja (69%) - u odnosu na roditelje sa nižim nivoom obrazovanja (39%) - smatra da su

očekivanja koja postavljaju svojoj deci realna te da ih deca mogu sa lakoćom postići. S druge strane, svi roditelji koji smatraju da su njihova očekivanja previsoka te da ih njihova deca teško mogu ispuniti u potpunosti - pripadaju grupi roditelja koji imaju niži nivo obrazovanja. Distribucija odgovora roditelja koji smatraju da su njihova očekivanja ostvariva uz ulaganje većeg truda od strane dece u odnosu na nivo obrazovanja je ujednačena (50% roditelja sa višim nivoom obrazovanja i 50% roditelja sa nižim nivoom obrazovanja). Pored ovih razlika koje su statistički potvrđene, značajno je i da, iako kod nekih odgovora nije utvrđena statistički značajna razlika, procentualna raspodela dobijenih odgovora ukazuje na određene razlike s obzirom na nivo obrazovanja. Tako, na primer, kažnjavanje, snižavanje očekivanja i odustajanje od očekivanog u većoj meri primenjuju roditelji sa nižim nivoom obrazovanja, dok roditelji sa višim nivoom obrazovanja u većoj meri koriste podržavajuće strategije (pohvale i nagrade) kako bi motivisali dete za postizanje školskog uspeha.

Da nivo obrazovanja roditelja jeste značajna determinanta njihovih očekivanja školskog postignuća dece, potvrđuju i neka ranija istraživanja ove tematike (Kaplan, Liu & Kaplan, 2001, prema: Erceg, 2014), gde se navodi da je zapažena direktna proporcionalnost između nivoa obrazovanja roditelja i formiranja očekivanja školskog postignuća njihove dece. Naime, ova istraživanja pokazala su da roditelji koji imaju niži stepen obrazovanja ujedno pokazuju i viši nivo negativnog samopoštovanja te manje očekuju i od svoje dece. S druge strane, roditelji koji su imaju viši nivo obrazovanja i viši nivo pozitivnog samopoštovanja imaju i viša akademska očekivanja od dece. Neki autori (Frish i Zussman, 2009; prema: Erceg, 2014), pokušavajući da tumače ovakve nalaze, ističu da relacije između akademskih postignuća roditelja i njihovih potomaka, treba posmatrati i kao rezultat uticaja različitih sredinskih faktora a ne samo kao rezultat genetičke transmisije, što je dugo bilo dominantno objašnjenje. U novije vreme javljaju se istraživanja "roditeljskih ulaganja" (eng. *parental investment*) vremena, energije i materijalnih sredstava u boljitak potomaka (Brown i sar., 2009; Geary, 2005; Yamauchi, 2009; prema: Erceg, 2014). U tom smislu, naglašava se da su ulaganja obrazovanih roditelja izraženija, između ostalog, i zbog toga što su takvi roditelji iz sopstvenog iskustva na razne načine imali priliku da osete

pogodnosti višeg obrazovanja, kao što su viši nivo novčanih primanja, bolji položaj u društvu, veća količina vremena za vlastite potrebe i slično.

ZAKLJUČAK

Uopšteno posmatrano, rezultati prikazanog empirijskog istraživanja pokazuju da roditelji smatraju da njihova očekivanja jesu veoma značajan faktor školskog postignuća, te da se trude da na veoma jasan način prezentuju detetu svoja očekivanja. Iako dobijeni nalazi pokazuju prilično ohrabrujuću sliku u ovom pitanju, ipak je važno imati u vidu da dobijeni odgovori mogu biti rezultat davanja socijalno poželjnih odgovora, što je često prisutno u istraživanjima koja se zasnivaju na analizi roditeljske perspektive. Zato bi bilo poželjno da neka dalja istraživanja uzorkom istraživanja obuhvate i same učenike, što bi omogućilo izvođenje relevantnijih i pouzdanijih zaključaka. U svakom slučaju, bitno je imati u vidu potrebu osveščivanja roditelja o njihovom uticaju na obrazovno postignuće dece. S obzirom na to da roditeljski kvaliteti i sposobnosti nisu urođeni, već da ih je moguće razvijati i unapređivati, neophodno je na nivou škole organizovati različite oblike učenja i obuke za roditelje u ovoj oblasti. Posebno značajnu ulogu u tom procesu treba da preuzme pedagog, koji kroz saradnju i savetodavni rad sa roditeljima može da ponudi različite strategije, tehnike i metode koje će obezbediti razvijanje i unapređivanje senzibiliteta roditelja za ovu problematiku. Činjenica je da roditelji često postavljaju previsoka ili preniska, tj. neadekvatna očekivanja, te da se takva očekivanja mogu negativno odraziti na učenike, i to ne samo na njihovo postignuće u školi, već na celokupnu ličnost. Zato je veoma bitno ukazati roditeljima koliko je važno da roditeljska očekivanja budu usklađena sa detetovim sposobnostima, interesovanjima i potencijalima. Takođe je važno da roditeljska očekivanja nisu bitna samo za uspeh tokom školovanja, nego i za skladnu porodičnu klimu i normalan razvoj mlade populacije. Značaj ovog pitanja prvenstveno treba dovesti u vezu sa dobitima i dobrobitima za dete ukazivanjem na neophodnost individualnog pristupa svakom detetu, kao i na štetnost postavljanja preniskih ili previsokih očekivanja, bilo da su ona posledica nepoznavanja deteta, projekcije roditelja ili nečeg trećeg.

PARENTAL EXPECTATIONS AND SCHOOL ACHIEVEMENT

ABSTRACT

School achievement is a complex phenomenon which is, among other things, determined by various aspects of the family environment and internal family relations. Also, a very important segment is expectations that parents have regarding the academic achievement level of their children. In that sense, this paper presents the results of an empirical research aimed at examining parents' views on the significance of their expectations for the school achievement of their children. The applied questionnaire was constructed for the purpose of this research, and the sample included 103 parents whose children are elementary school age. The results have shown that most parents believe that their high expectations positively affect the child's' school achievement, emphasizing that it is necessary to acknowledge the child's affinities and abilities when forming expectations. Also, statistically significant differences have been found among parents of different levels of education when it comes to ways in which they express their expectations and how they estimate the reality of their own expectations. In addition, the percentage distribution of obtained responses suggests that there are certain differences in the way parents of different levels of education react to the students' (non)achievement of the expected students' achievement. Based on these results it is concluded that it is necessary to work on raising awareness of parents about their impact on the educational achievement of children, as well as on providing an appropriate support for parents by educational institutions, in order to fulfill this important role.

KEY WORDS: Parental expectations, students' school achievement, family relations, cooperation with parents.

REFERENCE

- Erceg, M. (2014). *Uloga obrazovnih aspiracija i očekivanja te ponašanja roditelja u objašnjenju perfekcionizma njihove dece*. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju.
- Grossman, J., Kuhn-McKearin, M. & Strein, W. (2011). *Parental Expectations and Academic Achievement: Mediators and School Effects* (Research report). Washington, DC: University of Maryland, College Park.
- Gutvajn, N. (2009). *Konstruktivistički pristup obrazovnom postignuću učenika* (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Henderson, A.T. & Berla, N. (1994). *A New generation of Evidence – The Family is Critical to Student Achievement*. Washington, DC: National Committee for Citizens in Education.
- Hoover-Dempsey, K. V. & Sandler, H. M. (1997). Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67 (1), 3-42.
- Jacob, M. (2010). *Parental Expectations and Aspirations for Their Children's Educational Attainment: An Examination of the College-Going Mindset Among Parents*. Minnesota: The University of Minnesota.
- Jovanović, O. (2013). Uticaj implicitnih nastavničkih uverenja na učenje i razvoj učenika. *Godišnjak za psihologiju*, 10 (12), 55-68.
- Lippman, L., Guzman, L., Dombrowski Keith, J., Kinukawa, A., Shwalb, R., Tice, P. & Mulligan, G.M. (2008). *Parent Expectations and Planning for College*. Washington, DC: U.S. Department of Education.
- Milošević, N. (2002). Uticaj saradnje porodice i škole. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 34 (34), 193-212.
- Suzić, N., Tunjić, V. (2001). Aspiracije roditelja i učenika prema školskom postignuću. *Nastava i vaspitanje*, 50 (1), 47-63.
- Šimić-Šašić, S., Klarin, M., Proroković, A. (2011). Socioekonomske prilike obitelji i kvaliteta obiteljske interakcije kao prediktori školskog uspjeha srednjoškolaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (1), 31-62.

Tubić, T. (2002). Očekivanje uspeha kao faktor postignuća. *Norma*, IX (1-2), 157-165.

Zuković, S. (2012). *Porodica kao sistem – funkcionalnost i resursi osnaživanja*. Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.